

KİTAP İNCELEMESİ – 2

Hazırlayan: Gözde AYKUT*

RİTÜELLERİN YOK OLUŞUNA DAİR: GÜNÜMÜZÜN BİR TİPOLOJİSİ

Yazar: Byung-Chul HAN
Ritüellerin Yok Oluşuna Dair:
Günümüzün Bir Tipolojisi
Çağlar TANYERİ (çev.)
İstanbul: İnka Kitap
2022, 111 s.
ISBN: 978-605-70664-3-5

Koreli kültür kuramcısı Byung-Chul Han'ın 2022 yılı içerisinde Türkçeye çevrilen üç kitabından sonuncusu olan *Ritüellerin Yok Oluşuna Dair*, öndeysihte ifade edildiği şekli ile nostaljik bir metin değil, ritüel kavramının kökeninin tartışıldığı, kökenbilim taslağıdır. Eserin yazılış amacı, Han'ın diğer tüm metinlerinde ele aldığı tartışmalar ile paralellik gösterir nitelikte, toplumun artan kolektif narsistleşmesi üzerine düşünce üretmektir. Fakat belirtmekte fayda var ki, Han'ın diğer tüm eserlerinde rastladığımız performans öznesinin karakteristik yapısı olan depresif ve narsist olma durumunun, incelemesini yaptığımız son eserinde benzer tanımlamalarla değerlendirildiği görülmektedir. Bu yönüyle eser, diğer eserleri ile benzerlik taşımaktadır. Eseri diğerler yapıtlarından ayıran temel özellik ise narsist olma durumunun kolektif zeminde tartışılmış olmasıdır. Ritüel kavramının ifade ettiği toplumsallık göz önüne alındığında tartışmanın uygun bir zeminde ele alındığını belirtmek yerinde olur.

Eser toplamda; Üretimin Zorlaması, Otantiklik Zorlaması, Kapanmanın Ritüelleri, Bayram ve Din, Ölüm Kalım Oyunu, Tarihin Sonu, Göstergeler İmparatorluğu, Düellodan Dron Savaşlarına, Mitostan Dataizme ve son olarak Baştan Çıkarmadan Pornaya olmak üzere on bölümden oluşmaktadır. Han'ın eserde temel olarak tartıştığı konular ise şu şekilde özetlenebilir; Ritüeller, kapitalist üretim sisteminin bir parçası hâline mi dönüşmüştür? İntihar, bir özgürlük eylemi midir? Çalışmanın sonu, tarihin sonu anlamına mı gelmektedir? Göstergelerin imparatorluğu, kapitalizmin arzu ekonomisine kurbanı mı olmuştur? Son olarak ise ölümler, dataist sisteme veri sağlar mı? Hemen hemen her başlığın altında tarihsel bir olay, edebi bir metin ve bilimsel icatların geçmiş ve gelecek arasındaki kıyaslamaları ele alınarak konular tartışılmıştır. Metin, genel itibariyle önemli birkaç kavramsallaştırma üzerinden devam eder: *Ritüel*, *sembol*, *süreçlilik*, *yineleme*, *mahal* ve *otantik*. Bu kavramlar, metnin ana temasını oluşturmaktadır. Han'ın, 2019

* Arş. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, Afyonkarahisar, Türkiye. E-posta: gozdeaykut@aku.edu.tr ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1734-5147>

tarhinde yayınlanan *Eros'un Istrabı* adlı eseri ile 2020 yılında yayınlanan *İktidar Nedir?* adlı eserlerinde sırasıyla pornografik olanın karşısına erosu; aynı olanın karşısına ise öteki olanı koymuştur. Böylece değerli olanın yitimine karşı korunması gerekeni, aynı zamanda değerli olan için sorun teşkil edici kavramların okuyucuya gösterilmesini sağlamıştır. Benzer şekilde bu eserinde ise otantik olanın karşısına ritüel kavramını, değerli olan fakat aynı zamanda toplumsal olanda tüm sorunların çözümünü de olmadığını ifade ederek vermiştir.

Han'a göre ritüel, sembolik kurucu unsurları içerisinde barındıran iletişimden yoksun bir toplumun düşünüş ve yaşayış biçimidir. Ritüeller, bireyin içinden çıktığı, her an şahit olduğu unsurlar ve en iyi bilinenler olması sebebiyle riskten uzak, güvenli ve istikrarlı mahallerdir. Ritüellerin gerçekleştiği yerleri mahal olarak nitelemek metnin akışı içinde değerlendirildiğinde yanlış olmayacaktır. Çünkü Han'ın mahal olarak nitelediği kavram, bir kapanış biçimidir. Dijital enformasyon teknolojilerinin henüz devre dışı bırakmadığı yerlerdir. Dolayısıyla hem mahal hem de süreğenlik metin içerisinde tanımlandığı hali ile ritüeli var eden ve onun devamını sağlayan unsurlardır. Ritüellerde iletişim ve birey yoktur. Sessizlik ve kolektif tutum vardır. Bu yönüyle ritüeller mahal gibi kapalı biçimlerdir. İçinde bulunduğumuz enformasyon çağında her şeyin miadını doldurduğu ya da yerini hızlıca bir yenisine bıraktığı gibi ritüellerde dijital ağlardan payına düşeni alarak yaşanır. Dolayısıyla kapitalist üretim ilişkilerinin bir parçası haline gelirler. Fakat günümüzde bile ritüellerin devam etmesini sağlayan bir kavram var ki *yinelemedir*. Yineleme, tıpkı mahal ve ritüel gibi bir kapanış-biçimi olarak tanımlanır. Yinelemeyi sağlayan ise *yoğunluk ve süreğenlik*dir. Ritüelin yoğun olarak varlığını devam ettirdiği toplum, performans toplumu değildir. Çünkü performans toplumunun kendisi şeylerin süreğenliğine izin vermez. Halbuki ritüeller hızlanmanın olmadığı ve içinde anlatsal süreçleri barındıran durumlardır. Bu yönüyle ritüellerin bulunduğu yerlerde depresyona rastlamak söz konusu değildir. Depresyonun ve ritüellerin olmadığı bir toplum ise performans toplumu değildir. Fakat kapitalist üretim ritüeli varlığının devamı için bir tehdit unsuru olarak değerlendirir. Böyle bir şey kapitalist üretim ilişkilerinin varoluş felsefesine aykırıdır. Buna bağlı olarak performans toplumu yoğunluktan uzak bir toplumdur. Çünkü performans toplumu, şeylerin yenisinin hızlıca tüketime sunulduğu bir toplumsal sistemin adıdır. Dolayısıyla yinelenme, metin içerisinde hem süreğenliğin hem de yoğunluğun, ritüelin devamı için olması gereken olarak okunmalıdır. Tüm bunların gerçekleştiği yerin adı ise mahaldir. Genel itibarıyla her başlık altında açılan farklı tartışma konuları bu kavramlar üzerinden ele alınmıştır. Dolayısıyla okurlar için hem metnin iyi anlaşılması hem de ele aldığımız kitap değerlendirmesinin daha anlaşılır olması için birbiri ile bağlantılı olan bu kavramların belli bir sistematığa oturtularak verilmesi bir gereklilik oluşturmuştur.

Han, eserlerinde ölüm tartışmaları yapmış ve ölümün kapitalist sistem içerisindeki yerini Freud'un söylemleri üzerinden değerlendirmiştir. Fakat son kitabında, ölüm tartışmalarına intihar üzerinden devam etmiştir. Buna göre Foucault, intiharı bir özgürlük eylemi olarak görürken, eserde adı geçen bir diğer isim Schroeter, ölümün bir endişe ve depresyon halinde değil, hazzın en yoğun olduğu anda gerçekleşmesinin daha mantıklı olduğunu ifade etmiştir. Halbuki Han, bu eserinde de intihar hakkında *Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü* adlı eseri ile benzerlik taşıyacak düşünceleri paylaşmıştır. Buna göre, bireylerin yaşama devam etmemesinin altında yatan sebep, özgür bir ölüm tercihi ile ilgili değildir. Bu ölüm tarzı bireyin mecbur kaldığı, bitkinlik ölümüdür. Dolayısıyla böyle bir ölüm türü neoliberal üretim ilişkilerinin bir sonucu olabilir ancak. Çünkü günümüzde hayatın tek anlamı, üretmek ve tüketmek olarak algılanmaktadır. Han, burada eser için önemli olan diğer bir kavramı kullanır: Oyun. Oyun, sınırları sert çizgiler ile çizilmemiş ve büyüye bozulmamış dünyayı temsil eder. Fakat bizler artık büyüye bozulan dünyada yaşayan bireyler olarak her şeyi oyun alanından çıkarıp üretim

ilişkilerine dahil etmiş durumdayız. Böyle bir durumda bireyin, hazdan değil, Han'ın ifade ettiği gibi bitkinlikten intihar etmesi daha geçerli bir sebep olarak değerlendirilir (s. 61-62). Foucault'un intihara dair değerlendirmelerini ele aldığı kitabında Marsh (2021), şu değerlendirmelerde bulunmuştur; hangi durum içerisinde, hangi düşünürün değerlendirmeleriyle açıklanmaya çalışılırsa çalışılırsa, kavram kendiliğinden ortaya çıkmamıştır. Bir süre kendi kendini katletme olarak kavramsallaştırılsa da daha sonra tanımlar değişmiştir. Örneğin John Done, öldükten sonra yayımlanan *Biathanatos* adlı eserinde kavramı iki farklı şekilde "self murder" ve "self-homicide" olarak kullanmıştır. İkinci haliyle intihar, biraz daha nötrleştirilmiş ve diğer kavramlara alternatif olarak sunulmuştur. Günümüzdeki intihar nedenleri değerlendirildiğinde, Han'ın intihara yönelik söylemleri daha gerçekçi durmaktadır. Çünkü performans toplumunda herkes yorgundur. Başarı ve performans bireyleri alt üst etmiştir. Tüm bunların üzerine başarısızlıklarının sonucu olarak da kendilerinin işaret edilmesi, bireyi intihara yaklaştıran asli sebepler arasında görülebilir.

Eserin bir diğer önemli tartışma konusu ise daha önce *Çakma* adlı eserinde tartıştığı konular ile benzerlik taşımaktadır. Tarihin sonu adlı başlıkta Rus asıllı Fransız filozof Kojeve Japonya'yı ritüellerin gelecekteki krallığı olarak görmüştür. Aslında bu durum, Japonların hayata bakış açıları ve felsefeleri ile ilgilidir. Onlar, hayatı riske atmak yerine onu ritüellerle muhafaza ederler. Han bu durumu, Nietzsche'in yaşamış olsaydı itiraz edeceğini bir durum olarak ifade eder. Çünkü aslında bunlar, bir ritüel olmanın ötesinde birer görünüş ve oyundan ibarettir. Han'ın görüşlerinin, bahsi geçen iki isim arasında Nietzsche'in fikirleri ile benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür. Fakat Han'ın bu tartışma ile tam olarak neyi kast ettiğini anlayabilmek *Çakma* adlı eserini de okumayı gerekli kılmaktadır. Japonların gerçekleştirdiği eylemler, bir ritüelden ziyade ambalajı temsil eder. Çünkü genel olarak hem Çin toplumunda hem Japon toplumunda şeylerin taklit edilmesi yaygın bir durumdur ki buna tarihi eserler de dahil. Han (2021), her yıl milyonlarca Japon'un hacı olmak için ziyaret ettiği Ise Tapınağı'nın UNESCO dünya mirasından, eserin yaşının yaklaşık yirmi yıl olduğu gerekçe gösterilerek çıkarıldığını belirtmiştir. Halbuki eser, toplamda 1300 yıllıktır. Eserin UNESCO listesinden çıkarılmasının sebebi, Japonların restorasyon adı altında mimariyi durmaksızın değiştirmesi ve kendi öz yapısından ayrı bir mimariye çevirmeleridir. Fakat Japonlar, bunu kabul etmez ve eserin orijinal olduğunu belirtirler. Han, bunu belirtmenin ötesinde Japon toplumunun yapılan restorasyonların değişikliğe sebep olmadığına inandıklarını yazar. Tıpkı bunun gibi ritüel olarak değerlendirilen şeyler de aslında birer kopyadan ibarettir. Han'ın özellikle ritüel kavramına önem vermesinin altında yatan temel sebep, ritüellerin iletişime açık olmalarından kaynaklı ilişkisel bağların devamını sağlamalarıdır. Dolayısıyla Japonların, yenileme işlemleri UNESCO tarafından o eserler üzerinde ritüelin kaybı olarak değerlendirilmiştir. Han'ın kavramsallaştırmalarından yola çıkarak yaşanan bu olayın, otantik olma gayreti ile ritüel arasındaki savaşı olarak değerlendirebiliriz. Çünkü yapılan restorasyon bir otantiklik isteğidir. Fakat otantiklik ve sahicilik adına olması beklenen güzellik, ritüelleşmiş olandaki tüm jestlerin bir kenara bırakılmasına sebep olur.

Eser genel olarak değerlendirildiğinde, Han'ın kullandığı kavramların birbirini tamamladığı ya da birbirinin yerine geçtiği düşünülse de bölümler okundukça metnin karmaşık bir hâl aldığı görülmektedir. Bunun en göze çarpan örnekleri olay ve ritüel kavramsallaştırmalarıdır. Ölüm kalım oyunu adlı başlıkta her iki kavramda artan üretim ilişkilerinin kurbanı olarak, büyü bozulmuş dünyayı ifade ediyor olarak anlaşılabilir ve yazar oyunu, Tarihin Sonu adlı başlıkta hem kutsallıktan hem de ritüellerden ayrı bir yere koymaktadır. Dolayısıyla eser, anlaşılmayı zorlaştırmakta ve metin içi akışın sağlanmasını okuyucunun dikkatine bırakmaktadır. Bir diğer husus ise Han, dijital ağ teknolojilerinden ve bu ağların bireyleri dönüştürdüğü depresif ve narsist kişiliklerden bahsetmektedir.

İfade edilen bu durum kavramsal olarak, ikna teknolojilerine yani Fogg'un önemli kavramsallaştırmalarından olan Captology'e karşılık gelmektedir. Fakat Han, bireylerin üzerinde güçlü bir etkiye sahip olan dijital enformasyon teknolojilerinin hiç birini doğrudan bu kavramsallaştırmalar üzerinden açıklamamış ve tanımlamamıştır. Eserlerinin tamamı okunduğunda aslında hiç kullanmadığı bu kavramın, kendi kavramsallaştırmalarına ne kadar yakın olduğu görülecektir. Ritüellerin Yok Oluşuna Dair eseri, diğer eserleriyle karşılaştırıldığında, içinde daha fazla felsefi tartışmalar barındırdığı söylenebilir. Fakat bununla birlikte eser, aynı zamanda ritüelin hem tarihsel arka planının verilmesi hem de tartışmaların kapitalist üretim tartışmaları içerisinde ele alınması bakımından özgünlük olarak değerlendirilebilir. Yaklaşık yüzonbir sayfa olan eserde, kaynakça yoğunluklu olarak tüm eserlerinde olduğu gibi Baudrillard, Foucault ve Agamben'den oluşmaktadır. Han'ın tüm eserleri üzerinden genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, fikir dünyasında bu üç isimin önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

HAN, B. C. (2021). Çakma, Çince Yapıbozum (S. Atam, Çev.), İstanbul: Telemak Yayıncılık.

HAN, B. C. (2022). Ritüellerin Yok Oluşuna Dair: Günümüzün Bir Topolojisi (Ç. Tanyeri, Çev.), İstanbul: İnka Kitap.

MARSH, I. (2021). İntihar, Foucault, Tarih ve Hakikat (Y. Aşçı Dalar, Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.